

ANILARIN KAYNAK OLARAK KULLANILMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR: DIŞÇİ MEKTEBİ'NİN KURULMASI İLE RÖNTGEN IŞINLARI VE Dr. ESAD FEYZİ BEY

PROBLEMS IN USING MEMORIES AS A SOURCE: THE
FOUNDATION OF DENTISTRY SCHOOL AND RÖNTGEN
RAYS AND Dr. ESAD FEYZİ BEY

*Ölümünün 120. yılında
Dr. Esad Feyzi Bey'in (1874 – 1902) anısına*

Emre DÖLEN*

Özet

Bu yazıda anıların doğrulukları denetlenmeden kaynak olarak kullanılmasının yarattığı sorunlar Dişçi Mektebi'nin kuruluşu ve Dr Esad Feyzi Bey tarafından Röntgen ışınlarının elde edilişi örnekleri üzerinden ortaya konulmaktadır.

Abstract

In this article, the problems caused by the use of memories as a source without checking their accuracy are revealed through the examples of the establishment of the School of Dentistry and the obtaining of X-rays by Dr. Esad Feyzi Bey.

Anılar ve günlükler bazı tarihsel olayları açıklamak, belgeler arasındaki boşlukları doldurmak veya bunlar arasında ilişki kurmak için yararlı olabilirler. Ancak bunu yaparken bunların doğasını ve özelliklerini göz önünde bulundurmak gereklidir. Anılar ve günlükler doğası gereği öznel ve ben merkezlidir. Günlüklerdeki bilgilere anında yazılmış olmaları nedeniyle kişi adları ve kronoloji açısından büyük oranda güvenilir olabilir. Buna karşılık kişilerin çoğu kez yaşlılıklarında yazdıkları anılarda bunları yazarken bilerek veya bilmeyerek dö-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Analitik Kimya Anabilim Dalı emekli öğretim üyesi, emredolen@gmail.com

min kaynaklarına başvurup bazı düzeltmeler de yapmadıklarından gerek kişi adlarına ve gerekse kronolojiye güvenmek mümkün değildir ve bu konuda çok büyük yanlışlar içerirler. Gerek günlüklerde ve gerekse özellikle anılarda kişi kendini merkeze koymakta ve olayları buna göre yeniden kurgulamaktadır. Burada kişilerin yıllar sonra anılarını neden dolayı yazdıklarını da düşünmek gerekir. Görünür neden kişinin de içinde yer almış olduğu geçmiş olayları açıklamak isteği olarak sunulsa da kişinin olayları az veya çok çarpıtıp yeniden kurgulayarak kendini ön plana çıkarma isteğinin esas neden olduğu söylenebilir. Anıların ne kadar yanıltıcı olduğu ve buralarda verilen bilgilerin doğru kabul edilip kaynak olarak kullanılmasının ne kadar yanlış sonuçlara götürdüğü aşağıda iki örnekle açıklanacaktır.

Bunlardan birincisi Dr. Cemil [Topuzlu] Paşa'nın defalarca basılmış olan anılarıdır. Dr. Cemil Paşa'nın anılarında Tıp Fakültesi ile Eczacı ve Dişçi Mekteplerinin kuruluşu konusunda verdiği bilgiler büyük ölçüde hatalar içermektedir. Ancak bunlar yıllarca çeşitli yazarlar tarafından denetlenmeden doğru kabul edilerek kaynak olarak kullanılmıştır. Bir örnek olarak Dişçi Mektebi'nin kuruluşunu verebiliriz. İstanbul'da bir "Dişçiler Mektebi" kurulması konusundaki girişimler 1894'de başlamış ve bu konudaki yazışmalar 1900'lerin başlarında da sürmüştür. Okulun ders programı da hazırlanmış olmakla birlikte gerekli ödenek bir türlü sağlanamadığından okul açılmamıştır.¹

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin de içinde yer aldığı bu girişimden habersiz olması olanaksız bulunan Dr. Cemil Paşa anılarında bu konudaki on beş yıllık birikimi yok sayarak Dişçi Mektebi'nin kurulması fikrinin kendisine ait olduğunu yazmaktadır. Anılarına göre, kendisi dönemin Maarif Nâzırı Emrullah Efendi ile anlaşmış ve bütçeye gizlice konulan ödenek kimse fark etmeden Meclis-i Mebusan'dan geçmiştir. Oysa belgelere göre gerçek böyle değildir. Bir kere bu tarihte Emrullah Efendi Maarif Nâzırı olmayıp Meclis-i İlmiye Reisi'dir. Yeni kurulmuş olan Tıp Fakültesi'nin Dr. Cemil Paşa'nın başkanlığında toplanan Meclis-i Mualliminde bir Dişçi Mektebi kurulmasına karar verilerek bunun için 1909 yılı bütçesine 2.000 lira ödenek konulmasını Maarif Nezâreti'nden istemiştir. Bunun üzerine Meclis-i İlmiye Reisi Emrullah Efendi bu ödenek talebinin ayrıntılı dökümünü istemiş ve hazırlanan bu döküm Meclis-i Muallim'in 22 Kasım 1908 tarihli toplantısında kabul edilerek Maarif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Bütçe Kanunu'na konulan bu ödenek Meclis-i Mebusan'dan geçmiş ve Dişçi Mektebi de 6 Ekim 1909'da öğretime başlamıştır.²

İkinci örnek, Dr. Ratıp Kazancıgil ve Nilüfer Gökçe'nin Dr. Esad Feyzi Bey'in Türkiye'de ilk kez Röntgen ışınlarını elde etmesi ve tıpta kullanmasına karşılık bunun tam karşısını yani ilk kez kendisi tarafından yapıldığını ileri süren Dr. Rıfat Osman Bey'in anılarına dayanarak yaptıkları yayınlar ile bunları kaynak olarak alan diğer yayınlardır.³

¹ Nuran Yıldırım, "İstanbul'da «Dişçiler Mektebi» kurma çabaları ve Dişçi Mektebinin açılışı". Toplumsal Tarih, Sayı 146, 38 – 43 (Şubat 2006).

² Emre Dölen, Türkiye Üniversitesi Tarihi, Cilt 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 411 – 416

³ Rıfat Osman, Hayatım ve Hatıram: Dr. Rıfat Osman'ın Öğrencilik ve Gülhane Anıları (1879 – 1921), Yayına hazırlayan Ratıp Kazancıgil, GATA Yayınları, Ankara 1998. Türkiye'ye modern jeolojinin girişine ilişkin yazmış olduğum bir kitap nedeniyle Dr. Esad Feyzi Bey'in jeoloji konusunda yayınladığı kitapları incelerken kendisinin bütün yayınlarını yeniden gözden geçirdim. Bilim tarihimiz açısından çok önemli bir kişi olan Dr. Esad Feyzi Bey hakkında bu yazarlarca Dr. Rıfat Osman'ın anılarına dayanılarak yapılmış olan gerçek dışı ve küçültücü nitelikteki yayınlardan duyduğum rahatsızlık nedeniyle böyle bir yazı yazma gereğini duydum. [Emre Dölen, Modern Yerbilimlerinin Türkiye'ye Girişi ve Kurumlaşması, Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara 2022, s. 41 – 52].

Nilüfer Gökçe'nin "Osmanlı'nın ilk Röntgen makinesi" başlıklı makalesi Dr. Rifat Osman Bey'in Prof. Dr. Süheyl Ünver'e yazdığı 14 Ekim 1928 tarihli mektubu içermektedir.⁴ Burada verilen metnin mektubun birebir transkripsiyonu mu, günümüz Türkçesine yapılan bir aktarması mı yoksa bir özeti mi olduğu belli değildir. Ayrıca, Ratıp Kazancıgil'in s. 136'daki dipnotu da aktarma işleminin Nilüfer Gökçe tarafından yapılmamış olduğunu göstermektedir. Bu durumda yazarın makaleye katkısı toplam bir sayfayı bile bulmayan bir giriş bölümünden ibarettir.

Burada sorgulanması gereken birinci husus ilk Röntgen uygulamasını kendine göre kurgulayarak anılarında uzun uzun anlatmış olan Dr. Rifat Osman'ın böyle bir mektubu neden yazmış olduğudur. Burada anılarına göre daha yumuşak bir ifade kullanmış olmakla birlikte bu kez olayın yeri değişmiş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin yerine Yıldız Hastanesi geçmiştir. Röntgen ışınlarının bulunuş tarihi olarak 1893 verilmiştir. Anılarındaki yanlışlar ve Antranik Paşa konusu burada da aynen tekrarlanmaktadır.

Röntgen veya X-ışınları Wilhelm Konrad Röntgen (1845 – 1923) tarafından Aralık 1895'de bulunmuş olup ilk çektiği resimlerden biri eşinin elidir ve 22 Aralık 1895 tarihini taşımaktadır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin fizik hocası olan Dr. Antranik Paşa 15 Aralık 1894'de yani Röntgen ışınlarının bulunuşundan bir yıl önce ölmüştür.

Ruh sağlığını kaybetmiş olduğu anlaşılan Dr. Rifat Osman Bey gerek anılarında ve gerekse burada söz konusu olan mektubunda geçmişi bütünüyle tahrif ederek yeniden ve ben merkezli olarak kurgulamaktadır. Dr. Rifat Osman Bey anılarında ve mektubunda Röntgen ışınların bulunuşunu iki yıl geriye yani 1893'e çekerek Antranik Paşa'nın sağ olduğu bir tarihe getirmek istemektedir. Herhalde, Fransa'da öğrenim görmüş olan Antranik Paşa'nın yeterli derecede Fransızca bilgisinin olmadığı kanısında olan Rifat Osman Röntgen ışınları hakkındaki makaleyi Türkçeye tercüme ederek kendisine (yani mezarına) götürmüş ve Röntgen ışınlarını elde edince de ilk olarak onun elinin (el kemiklerini mezardan çıkarıp yapmış olsa gerek) resmini çekmiştir. Bütün bunlar Dr. Rifat Osman Bey'in halüsinasyonlarıdır. Bütün bunların yanında Dr. Esad Feyzi Bey'i sürekli olarak eski deyimle "tahkir ve tezyif" etmektedir.

Dolayısıyla bu anıların hiçbir kaynak değeri olmadığı gibi bunlara dayanılarak Dr. Ratıp Kazancıgil ile Nilüfer Gökçe tarafından yapılmış olan yayınların da hiçbir kaynak değeri yoktur. Bu yazarlar eğer Dr. Rifat Osman Bey'in anılarını tek ve doğru kaynak olarak almayıp Dr. Rifat Osman Bey'in Dr. Esad Feyzi Bey hakkında 23 Ekim 1905'de *İkdam* gazetesinde yazdıkları ile anılarında yazdıklarının karşılaştırsaydılar, Dr. Esad Feyzi Bey'i tanıyan ve Röntgen ışınlarını elde edişine tanık olanların yazdıklarını inceleyeseydiler ve Röntgen ışınları konusundaki kitabına Dr. Cemil Paşa'nın yazdığı önsözü okusaydılar⁵ bunların hiç birinde Dr. Rifat Osman Bey'in adının geçmediğini görürlerdi.⁶ Bunun so-

⁴ Nilüfer Gökçe, "Osmanlı'nın ilk Röntgen makinesi", Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, Sayı 24, 131 – 138 (2018).

⁵ Dr. Esad Feyzi, Röntgen Şu'a'atı ve Tatbikat-ı Tıbbiye ve Cerrahiyesi (1314/1898), Tıpkı baskı ve transkripsiyonu yayına hazırlayanlar Aytekin Besim, Metin Ünsal ve Bekir Koç, Ankara 2006.

⁶ Dr. Rifat Osman'ı bizzat tanımış olan Prof. Dr. Süheyl Ünver de onun anılarına ve kendisine yazdığı mektuplara hiç itibar etmemiştir. Akil Muhtar Özden ve A. Süheyl Ünver, Ölümünün 45 inci Yıldönümünde İlk Röntgencimiz Esad Feyzi, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1946; Dr. Esad Feyzi Bey'in Röntgen ışınlarını elde etmesine ilişkin dönemin tanıklarının yazmış olduklarının tümü Dr. Rifat Osman'ın bu konudaki anıları da dahil olmak üzere aşağıdaki kaynakta verilmiştir: Aytekin Besim ve C. Çınar Başekim, Dr. Esad Feyzi Bey – Türk Radyolojisinin Öncüsü, Türk Radyoloji Derneği ve Nisan Kitapevi Yayını, Eskişehir 2018.

nucunda da Dr. Rifat Osman'ın Dr. Esad Feyzi Bey hakkındaki gerçek dışı, kmseyici ve aşağılayıcı ifadelerini gerçekmiş gibi yaymazlardı. Görüldüđü gibi burada bir bilimsel araştırma yöntemi veya daha doğrusu yntemsizliği sorunu vardır.

Bilimsel bir çalışmada kaynak olarak kullanılan anıların çok sıkı denetimden geçirilerek başka kaynaklarla da doğrulanması gereklidir. Denetimden geçirilmeden doğru kabul edilerek aktarılan ve kaynak olarak kullanılan anılar bilgi vermekten çok bilgi kirliliğine neden olmaktadır. Bunlara dayanan ve genellikle hakemsiz dergilerde yayınlanan makaleleri kaynak olarak kullananlar sürekli olarak yanlışlar zincirine yeni baklalar eklemektedirler. Sonuç olarak Sayın Nilüfer Gökçe'nin Dr. Esad Feyzi Bey'e bir özür yazısı borcu vardır.